

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Висоцька О.Є.

д-р філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, м. Дніпро, Україна

Філософсько-методологічні аспекти впровадження наукової культури та академічної доброчесності в освітній процес набувають особливої актуальності в сучасній Україні, коли система вищої освіти переживає глибокі трансформації під впливом цифровізації, глобалізації науки та нових нормативно-правових змін.

Сучасною філософією освіти наукова культура осмислюється як сукупність інтелектуальних, етичних і когнітивних цінностей, що визначають спосіб буття науковця [2], а академічну доброчесність – як основу цього способу, що формує здатність «зберігати і розвивати репутацію сумлінного, толерантного й творчого професіонала» [3, с. 29].

В українському контексті питання доброчесності набули не лише етичного, а й правового виміру: нові нормативні документи, зокрема зміни до Порядку підготовки здобувачів ступеня доктора філософії, визначили необхідність проведення кваліфікаційних екзаменів з академічної доброчесності, методології та філософії науки як базових складників професійної підготовки молодих учених.

Це свідчить про переосмислення ролі наукової культури як системоутворюючого чинника сучасної освітньої моделі, що поєднує когнітивний, моральний і громадянський виміри.

Філософський аспект проблеми полягає в осмисленні академічної доброчесності не лише як сукупності правил поведінки, а як світоглядного принципу, що визначає ставлення до істини, знання та відповідальності. В межах цього підходу освіта може розглядатися як морально-інтелектуальний простір, в якому наукова істина не нав'язується, а формується через діалог, аргументацію, самоперевірку та відкритість. При цьому «доброчесна участь у соціальних практиках забезпечує цілісність особистості та допомагає підтримувати високі стандарти діяльності» [1, с. 14]. Тобто доброчесність у дослідженнях і навчанні постає не зовнішньою вимогою, а внутрішньою цінністю – критерієм зрілості як наукової спільноти, в цілому, так і окремого науковця.

Методологічний аспект питання академічної доброчесності полягає у пошуку способів її системного впровадження, що передбачає створення такого середовища, де академічна доброчесність стає частиною освітньої культури, а не формальною нормою. Це середовище має базуватися на принципах відкритості, діалогічності, критичності та саморефлексії, що дозволяє студенту або аспіранту не лише здобувати знання, а й усвідомлювати способи їх отримання, перевіряти достовірність, уникати маніпуляцій і плагіату. Важливим також є застосування системних підходів у впровадженні політик доброчесності у вищій освіті, які б поєднували етичне виховання із прозорістю та відповідальністю [4-5].

У сучасному українському освітньому просторі поняття академічної доброчесності зазнало інституційного закріплення - через внутрішні політики закладів вищої освіти, створення комісій з етики, антиплагіатні системи, навчальні курси для аспірантів і викладачів. Однак формальний контроль не гарантує внутрішньої трансформації. Доброчесність не може бути нав'язана нормативно, вона має бути вихована через практику мислення, співпраці, наукової комунікації.

Важливим чинником у цьому процесі стає зміна ролі викладача, який із носія знання перетворюється на фасилітатора культури наукової чесності, наставника у сфері інтелектуальної етики. Зміни у законодавстві щодо екзаменів для аспірантів, які включають компоненти з академічної доброчесності, свідчать про усвідомлення державою значення морального виміру науки. Але цього недостатньо без переосмислення самої системи оцінювання, де важливо не лише перевіряти знання про доброчесність, а й спонукати до практичного дотримання її принципів.

Для студентів питання доброчесності стає особливо важливим у контексті формування навичок академічного письма, проведення досліджень і захисту кваліфікаційних робіт. В умовах цифровізації освіти та легкого доступу до інформації виникає небезпека формального ставлення до наукової праці, підміни власної творчості запозиченнями або штучно створеним контентом. Саме тому навчання принципам академічної доброчесності має починатися з перших курсів і проходити через усю систему підготовки майбутніх фахівців.

Для аспірантів формування наукової культури має не менш глибокий вимір, адже саме вони є майбутніми носіями наукової традиції та потенційними викладачами. Нові вимоги до складання єдиного фахового вступного випробування для вступу в аспірантуру та єдиного державного кваліфікаційного іспиту акцентують увагу не лише на теоретичній підготовці, а й на здатності здійснювати дослідження відповідно до етичних стандартів.

Академічна культура не може зводитися до антиплагіатних перевірок чи декларацій, адже її сутність полягає у свободі дослідження, що поєднана з відповідальністю перед суспільством. Тому завдання сучасного викладача – навчити студентів мислити критично, сумніватися, перевіряти і водночас поважати чужу інтелектуальну працю. Освітній процес повинен бути побудований так, щоб студенти не лише уникали порушень, а й розуміли їхній сенс і наслідки для наукового розвитку.

Важливим інструментом є розвиток культури рефлексії - здатності оцінювати власні дії з точки зору моральних та епістемологічних стандартів. У цьому контексті академічна доброчесність стає не кінцевою метою, а процесом – постійною практикою самоусвідомлення і вдосконалення.

В умовах глобальної конкуренції, комерціалізації освіти та поширення технологій штучного інтелекту академічна доброчесність виступає запобіжником дегуманізації науки. Вона утверджує цінність людського мислення, здатного не лише продукувати знання, а й нести за нього моральну відповідальність.

Серед практичних рекомендацій з цього питання виділемо такі:

Включення навчальних курсів із філософії науки, академічної доброчесності та наукової комунікації до освітніх програм - для аспірантів як обов'язкові компоненти підготовки (відповідно до оновленого Порядку підготовки здобувачів ступеня доктора філософії); для магістрів як вибіркові дисципліни з практичним фокусом, де містилися такі компоненти як «Етика наукового письма», «Академічна комунікація англійською мовою», «Принципи доброчесного цитування».

Запровадження системи наставництва («менторингу») з питань академічної культури. Кожен молодий науковець або викладач має мати наукового наставника, який допомагає дотримуватися стандартів академічної етики, орієнтує у питаннях публікаційної культури та міжнародних практик.

Інтеграція цифрових інструментів контролю та навчання, зокрема, використання програм антиплагіатного аналізу не лише як інструменту перевірки, а й як навчального засобу: студенти мають бачити свої помилки і навчатися на них.

Включення до занять аналізу реальних або змодельованих порушень академічної етики (наприклад, неправильне цитування, дублювання текстів, перекручення результатів) з подальшою колективною рефлексією.

На ранніх етапах навчання студентів опанування навичок правильного цитування, оформлення бібліографії, уникнення несвідомого плагіату.

Використання індивідуальних та творчих завдань для студентів, що унеможливають списування або автоматичне копіювання.

Розроблення завдань для студентів та аспірантів з відкритими питаннями, аналітичними елементами, персоналізованими прикладами.

Заохочення студентів проводити власні емпіричні або аналітичні дослідження, навіть у спрощеній формі, замість реферативного переказу чужих праць, що покращує розвиток навичок формулювання власних позицій, критичного аналізу та самооцінки тексту.

Дотримання доброчесності викладачами (чесність у цитуванні, недопущення конфлікту інтересів, об'єктивність оцінювання) має безпосередній вплив на студентів. Цьому також сприяє створення культури взаємної довіри, де студенти відчують, що доброчесність – це не покарання, а спільна цінність. Де здійснюється підтримка відкритого діалогу між студентами та викладачами про причини порушень і шляхи їх уникнення.

Необхідно заохочувати відкриті наукові обговорення, спільні міждисциплінарні семінари, круглі столи, студентські конференції, де цінується аргументована позиція, а не цитатне нагромадження.

У системі внутрішнього моніторингу якості освіти передбачити показники, що враховують дотримання академічної етики як критерій ефективності викладача.

Таким чином, впровадження наукової культури і академічної доброчесності в освітній процес має подвійний вимір: практичний, що включає системні педагогічні дії, і філософський, що передбачає оновлення самої ідеї освіти. Її мета полягає не лише у підготовці компетентного фахівця, а й у вихованні мислячої, морально зрілої особистості, здатної творити знання у гармонії з істинністю, добром і свободою.

Список використаних джерел:

1. Висоцька О.Є. Академічна доброчесність як форма соціального контролю: механізми та філософське підґрунтя. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. Серія «Філософія. Педагогіка». 2024. №3(7). С. 9–18.

2. Михальченко М. Філософія освіти і соціокультурна теорія. *Філософія освіти*. Київ: МАЙСТЕР-КЛАС. 2005. №1. С. 38–51.

3. Хамітов Н. Академічна доброчесність як виклик, вимога і воля: контексти філософської антропології, етики й філософії освіти. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2024. №29(2), С. 27–47.

4. Bretag T., & Green M. The role of virtue ethics principles in academic integrity breach decision-making. *Journal of Academic Ethics*. 2014. № 12 (3). P. 165–177.

5. Maruca L. Plagiarism and its (Disciplinary) Discontents: Towards and Interdisciplinary. *Theory and Pedagogy. Issues in Integrative studies*. 2006. № 21. P. 74–97.